NAAR AANLEIDING VAN
Dr. C. SNOUCK HURGRONJE'S «NIEUWE BIJDAGEN
TOT DE KENNIS VAN DEN ISLAM»

DOOR

Dr. A. W. T. JUYNBOLL.

Toen Dr. C. Snouck Hurgronje zijne merkwaardige dissertatie over „het Mekkaansche feest“ had uitgegeven, sprak ik in de Indische Gids (1881, I) den wensch uit, dat den jongen doctor het voorrecht mocht te beurt vallen, te midden van de uitstekende hulpmiddelen der Leidsche Universiteit zijne studiën voort te zetten. Deze wensch is, gelijk men weet, vervuld geworden. Niet alleen werd hem eene nuttige werkkring te Leiden aangewezen, waarbij hij zijne studiën rustig voortzet, maar onlangs heeft hij ook door een belangrijk opstel in dit tijdschrift getoond dat hij anderer pogingen, om de studie des Islams te bevorderen, krachtig wil bijstaan. Over dit opstel, welks titel boven is vermeld, wensch ik hier te spreken, niet zoozeer met het oog op al de daarin behandelde onderwerpen, als wel bepaaldelijk naar aanleiding van eenige bedenkingen tegen mijne vroegere bijdragen.

Nadat het „bijvoegsel“ mijner „bijdragen over den Islam op Java“ reeds afgedrukt was, vernam ik dat deze „Nieuwe bijdragen“ waren ingezonden; en eerst bij ontvangst der laatste aflevering van het voorgaande deel van ons tijdschrift bemerkte ik, dat zij onmiddellijk aan mijn bijvoegsel voorafgingen. Door deze omstandigheid heb ik, niet wetende wat Dr. Sn. schrijven zoude, in het bijvoegsel geen de minste oplettenheid aan zijn opstel kunnen schenken. Deze ontdekking was mij natuurlijk onaangenaam, daar het nu kon schijnen, alsof ik opzettelijk dit werk van Dr. Sn. onbesproken had gelaten, wat geheel buiten mijne bedoeling lag. Het is daarom dat ik nu de volgende regelen aanbied, waarin men, nevens de verdediging

mijner meening, mijne waardeering van het vele goede in dit opstel van Dr. Sn. wel zal willen opmerken.

Ons eerste verschil betreft de verklaring van enkele namen voor priesters en moskee-beambten op Java.

De op zich zelf tamelijk onbelangrijke vraag, welk Arabisch woord de Patih van Lamongan bedoeld heeft met *galli*, kan eigenlijk niet met vrucht behandeld worden, voordat blijkt op welken grond hij beweerd heeft, dat dit woord hetzelfde beteekent als Pangoeloe. Doch stellig kan ik verzekeren, dat de Patih *galli* schreef met eene *g*, niet met eene *q*; en het op Java niet geheel onbekende *kali*, in de beteekenis van „qadhi“, zal hij wel niet door *galli* hebben weergegeven. Mij althans is slechts een enkel voorbeeld bekend van de zeker ongewone verwisseling der Arabische letter *k* met eene Javaansche *g*.

Aan zijne afleiding van *mërbot* uit het Javaansche *prabot*, hechtte ik waarde, omdat vorm en beteekenis aldus beter verklaard schenen dan door de afleiding van het Arabische *marbût*. Ik mag echter niet ontveinzen, dat er wellicht met grond bezwaar tegen zijne etymologie is in te brengen. Doch tegen de andere afleiding, van het Arabische *marbût*, meende ik dat zeer zeker te kunnen aanwijzen, 1°. in de weinig passende beteekenis, en 2°. in den afwijkenden vorm. Van de vele Arabische woorden in *mafkûd*-vorm, welke in het Javaansch zijn overgenomen, was mij namelijk geen enkel voorbeeld bekend waarin zulk eene afwijking voorkomt als bij *mërbot*. Sinds ik echter toch één voorbeeld van een dergelijken vorm gevonden heb, namelijk in het onlangs verschenen Supplement van P. Jansz (1883, bladz. 213^a) den vorm *mësboek* nevens *masbûk*, ontken ik de mogelijkheid niet, dat door eene nader aan te wijzen taal deze twee woorden uit het Arabisch in het Javaansch zijn gekomen. De gewijzigde beteekenis is dan wellicht uit die andere taal te verklaren. Ook deze quaestie moet ik derhalve nu nog onbeslist laten.

Modin, zooals dit woord volgens het Javaansch Woordenboek luidt, niet moedin gelijk men enkele malen schrijft, wordt door Dr. Sn. rechtstreeksch afgeleid van het Arabische *mo'addin*. In dezen vorm vindt hij geen bezwaar, en wil dan niet *mo'allif* en dergelijke vergeleken hebben, maar *malim* = *mo'allim*. Hiertegen merk ik op: 1°. dat, daargelaten de ver-

schillende beteekenissen van dit woord malim in het Maleisch, slechts de speciaal-Perzische beteekenis »stuurman of loods» in het Javaansch in gebruik is, althans volgens de mij toegankelijke Javaansche Woordenboeken; dit Javaansche malim is derhalve niet onmiddellijk uit het Arabisch af te leiden¹; bovendien is hier niet sprake van het woord madin, maar van modin; 2°. het Arabische mo'addin moet in het Javaansch, daar de tas'did vervalt, veranderen in muadin, muwadin of of mēwadin (misschien zelfs in madin), maar wordt niet tot modin², en ook de beteekenis van het Arabische woord past niet zoo volkomen als ambtsnaam van den Javaanschen dorps-priester, dat men om die reden op deze afleiding kan aandringen. Maar tevens erken ik dat, hoewel het Javaansche modin in vorm geheel overeenkomt met het werkelijk bestaande Arabische mo'din, dit toch, volgens de ons tot nog toe bekende gegevens, niet een dergelijk ambt aanduidt als aan den Javaanschen modin is opgedragen. En wijst die afwijkende beteekenis wellicht op eene niet rechtstreeksche afleiding uit het Arabisch, wat mij ook voor dit woord niet onwaarschijnlijk voorkomt, dan kunnen wij den Arabischen

¹ Dr. Sn. vraagt hierbij: »Waarom zegt men bijv. dikir en pikir, maar niet ilim?» Zulk eene vraag is voor ons zeker moeilijk te beantwoorden, daar over het algemeen in het spraakgebruik van elk volk willekeur is op te merken. Mag ik echter eene gissing wagen, dan geschiedt dit wellicht, omdat achter ilmu (kennis, wetenschap) steeds een woord gevoegd of gedacht wordt, aanduidende het bedoelde vak van kennis of wetenschap, terwijl de eerstgenoemde woorden reeds op zich zelf een geheel vormen. Om dezelfde reden zou dan de Javaan ook niet van wakat maar van waktu spreken, daar hij bij dat woord niet denkt aan tijd in het algemeen, (— in dat geval een Arab. woord nemende, gebruikt hij jama d. i. het Arab. zamân, —) maar aan den tijd voor een bepaald doel (meestal bepaald voor een der verplichte dagelijksche gebeden); evenzoo zegt hij niet ahaliman maar aluliman = Arab. 'ahlo 'l-îmân, — en op Perzische wijs ahli waris, nooit ahal waris, enz. Het laatste door Dr. Sn. hier genoemde woord lahdu of lahad komt in geen mij bekend Javaansch Woordenboek voor.

² Reeds vroeger wees ik er op, dat men zich hier niet kan beroepen op de bekende samensmelting in het Javaansch der klinkers ao en oa tot een enkelen o-klank, omdat deze samensmelting daar, gelijk men weet, slechts toepasselijk is bij aanhechting van voor- en achtervoegsels. (T. N. I. 1870, I, 447.)

woordvorm, waaruit dit Javaansche woord ontstaan is, niet met zekerheid aanwijzen voordat die andere tusschen-taal ons bekend is; het is mogelijk dat ook zelfs dan nog geene zekerheid omtrent den verlangden Arabischen woordvorm te verkrijgen is. In elk geval moeten wij bekennen dat de juiste afleiding van het Javaansche woord *modin* nog niet is gevonden; een vraagteeken achter *mo'addin* of *modin* is dus niet overbodig¹. Volgens van der Tuuk's uitgave van Van de Wall's Maleisch Woordenboek bestaat er in het Maleisch nog een vorm *mûdîn*, die eene afkorting van het Arabische 'âlimo'd-dîn zijn zou. Men zij dus voorzichtig met eene beslissing.

Omtrent de afleiding van het Javaansche *kaum* uit het Arabische *ḵâim* of zijnen pluralis-vorm *ḵawamat* (en niet uit het Arabische *kaum*, zooals men gewoonlijk aanneemt), bestaat tusschen ons geen verschil. Door mijne verwijzing eindelijk naar de „Lubbays” heb ik de vermoedelijke afleiding willen aanduiden van het nog onverklaard geblevene Javaansche of Sundaneesche woord *lēbé*. Bij mijne vroegere opgaven over dit woord had ik verzuimd te letten op de aantekening hierover van mijnen ambtgenoot Niemann in diens „Inleiding tot de kennis van den Islam, ook met betrekking tot den Indischen Archipel” (bl. 361), waar niet alleen sprake is van den *lebi* op Sumatra, als van „lieden die uitmunten in kennis van de moh. godsdienst en hare voorschriften stipt in acht nemen,”² en omtrent de *lebé's* van Sampit (Z. O. Afd. van Borneo) verwezen wordt naar een opstel in de Bijdragen (Nieuwe Volgr. 3e deel, bl. 277: „onder de *Lebé's* verstaat men personen, welke den Koran kunnen lezen en verstaan, maar nog niet de bedevaart naar Mekka gedaan hebben,” — wat vrij wel overeenkomt met de verklaring in Oosting's Soendasch Woordb.: „*lēbé*, iemand die al de godsdienstige verrichtingen

¹ Toen ik in de laatste bijdragen mijn vorig gevoelen omtrent *tukan adan* terugnam, vergat ik te verwijzen naar eene mededeeling van den heer R. Van Eck (Ind. Gids 1881, I, 603). Ook Oosting, Soend. Wdb., Supplement (sub *bilal*) vermeldt den *tukan adan*.

² Verkerk Pistorius, Padangsche Bovenlanden, bl. 196, noemt onder de onderscheidene namen van leerlingen der soeraus „de *pakiḥ* (de *fakîḥ's*), dat zijn zulken die het boek *Pakihi* (een handboek over den *fiḥ*) onder handen hebben: voorts de *labei*, die gevorderd zijn tot het boek *Tafsir*, enz.”

stipt observeert, geene daarvan verzuimt en voorts te huis is in de hal agama, — dorpspriester”), maar tevens herinnerd wordt aan de afleiding van dit lëbé uit het Telingaasch (Crawfurd, Dictionary). Hiermede strijdt echter eenigszins deze aantekening in Hunter's Imperial Gazetteer of India (VI, 129, voce: Madras presidency): „The Labbays are properly the descendants of Tamil converts to Islám; the name however is also used to signify descendants of foreign traders, Arabs, or Persians, by Indian women. They number 312,088 or 16·7 per cent., nearly all found in the extreme south; the majority still follow their hereditary occupation of trade, while some become sailors and fishermen.” Ziet men uit deze gegevens, dat nog niet duidelijk blijkt uit welke taal dit woord lëbé is overgenomen, zijne afkomst uit Z. O. Dekkan schijnt toch vrij zeker.

Zonder het te willen of te weten, deed ik in diezelfde bijdragen (bl. 272) den Regent van Brebes onrecht aan, door de juistheid zijner uitspraak te betwijfelen, dat „het Vrijdaggebed een vervanger is van het middaggebed”, en bied hem daarvoor openlijk mijne verontschuldiging aan. Bij nader inzien is mij namelijk gebleken, dat de door mij bedoelde en vele andere plaatsen als regel leeren, — zooals zeer juist door Dr. Sn. is aangemerkt, — dat de Vrijdagdienst in de plaats der Vrijdagsche salat-lohor behoort gehouden te worden. Slechts bijaldien er tijd te kort schiet, vereischt tot het verrichten der twee preken en der twee verplichte rakaat, moet de gemeente dezen Vrijdagsdienst vervangen door de gewone salat-lohor van vier rakaat.

Omtrent de opvatting der drie moslimsche hoofdfesten op Java, vooral van het Mulud-feest, bestaat er tusschen Dr. Sn. en mij groot verschil. Terwijl deze, aangaande den oorsprong van dit feest in Java, het veiliger acht, historische gegevens af te wachten, beschouw ik, zoolang die gegevens ons ontbreken, mijne poging om dit geheim te doorgronden niet als nutteloos. Want, volkomen bewust dat door mijne gissing de bedoelde quaestie volstrekt niet is uitgemaakt, en derhalve op nader onderzoek blijvende aandringen, meen ik dat mijne onderstelling toch eenige aandacht verdient, omdat zij wellicht

aanleiding geeft tot het vinden van eenige gegevens die tot verder onderzoek kunnen leiden. Op grond dezer overweging voer ik hier, met weerlegging van enkele bezwaren, nogmaals de argumenten aan, waarop mijne hypothese steunt, dat namelijk de groote beteekenis, op Java aan dit feest toegekend, waarschijnlijk niet uit den Islam verklaard moet worden, maar veeleer uit den voortijd, de zoogenaamde Buddha-periode. Of hetgeen hier aangaande Java wordt opgemerkt, geheel of gedeeltelijk ook voor andere landen van den Indischen Archipel geldt, kan later onderzocht worden. Kortheidshalve en om ons vraagstuk binnen juiste grenzen te beperken, spreek ik hier slechts van Java.

Vooreerst dan herinnert Dr. Sn. aan het bekende feit, dat Mohammads geboortefeest min of meer in alle moslimsche landen gevierd wordt, (hoewel in de door hem aangehaalde plaats van Sprenger's *Leben und Lehre des Moh.*, III, bl. LIV, slechts sprake is van het voorlezen en aanhooren van verhalen betreffende Moh.'s geboorte en sterven en enkele hem toegeschrevene wonderwerken, — eene feestviering dus, welke volstrekt niet met de op Java gebruikelijke vergeleken kan worden;) en vooral vestigt hij daartoe de aandacht op Egypte, waar volgens hem dit Geboortefeest als het groote volksfeest boven de andere moslimsche feesten staat. Deze meening kan ik ten deele wel toestemmen; doch men gaat, mijns inziens, te ver, door hieruit te besluiten tot eene gelijke waardeering van dit feest bij de inwoners van Egypte en Java. Want terwijl minstens in een belangrijk deel van Java werkelijk slechts het Mulud-feest met de beide moslimsche feesten denzelfden onderscheidingsnaam gemeen heeft ¹, en nooit eenig ander feest, zelfs niet het eertijds zoo luisterrijk gevierde Sura-feest ² dien naam draagt of daarmede in rang gelijk gesteld wordt, — schijnt in Egypte nevens den „moolid en nebee“, zooals bij Lane dit feest heet, de „moolid el-Hasaneyn“ niet minder gevierd te zijn; daar is althans nooit

¹ Evenals garëbbëg in de Vorstenlanden, schijnt bakda in de Gouvernementslanden van Midden- en Oost-Java de gemeenschappelijke benaming voor de drie hoofdfeesten te zijn. In West-Java spreekt men van den lëbaran. Mogelijk is ook riaya, riyaya of hari raya voor een dergelijken algemeenen naam te houden.

² Hierover sprak ik in mijne vroegere bijdragen, bl. 290 van het voorgaande deel.

Moh.'s geboortefeest gelijk gesteld met, of hooger geschat dan de twee officiële moslimsche feesten. Wel heeft Lane gezegd, dat het korbân-feest, het groote feest in de twaalfde maand, minder opgewekt gevierd wordt dan het zoogenaamde kleine feest na afloop der vasten (hetgeen trouwens ook anderen opmerkten, bij voorbeeld Sale, in zijne Preliminary discourse); maar evenmin bij hem als bij eenigen anderen schrijver vind ik vermeld, dat het Geboorte-feest boven deze twee feesten, zelfs niet dat het daarmede gelijk in rang wordt of werd gerekend. Tusschen Egypte en Java bestaat dus in dit opzicht een niet te miskennen onderscheid.

Maar zelfs bij aanname van eene even hooge waardeering van dit feest in beide landen, kan ik niet instemmen met de bewering van Dr. Sn. dat, waar de verklaring van dit feest „uit Buddhistischen invloed voor Egypte onaannemelijk“ is, zij „ook voor Java herziening zal noodig hebben.“ Of komt de vóór-islam-tijd van Egypte zoo treffend met dien van Java overeen, dat men niet de mogelijkheid kan onderstellen dat bedoeld feest in Egypte van later tijd dateert dan in Java?

Betreffende de invoering van Moh.'s geboortefeest in de moslimsche landen meen ik vooralsnog niet vast te mogen rekenen op de door Dr. Sn. verwachte historische gegevens, hoe welkom zij ook zullen zijn. De goed onderrichte Sprenger althans geeft, blijkens bovenaangehaalde plaats, daarop weinig hoop. Het bericht aangaande Turkije, in mijne laatste bijdragen medegedeeld, schijnt vrij wel op zich zelf te staan. En wat de beide door mij vermelde berichten omtrent Java betreft, zij vallen wel binnen de islam-periode; doch daarmede is nog geenszins gezegd, dat niet reeds eeuwen vroeger datzelfde feest, onder andere omstandigheden, voor Java's bewoners een hoofdfeest is geweest. Dat toch een volk, niettegenstaande de verandering zijner tijdrekening (hier van een zonnejaar in een maanjaar) en zijne verwisseling van godsdienst, aan enkele oude gebruiken kan blijven hechten, en dat speciaal het Javaansche volk daaraan werkelijk is blijven hechten, is algemeen bekend. Naar ik vermoed, is deze opmerking ook bepaaldelijk op het Javaansche Mulud-feest van toepassing. Om de waarschijnlijkheid hiervan aan te toonen, vestig ik de aandacht op een paar opmerkingen, die den hoogen ouderdom van dit feest schijnen te verraden.

In de eerste plaats bedoel ik eene vaste gewoonte, tijdens

dit en een ander feest, die van een maatschappelijk gewicht is, en zeker sinds eeuwen moet bestaan hebben. Het is namelijk bekend, en bij voorbeeld opgemerkt door Prof. Veth (Java, I, 394 en III, 603) „dat voor de Javanen het moeloedfeest en het feest bij het einde der vasten de gewone termijnen zijn voor halfjaarlijksche betalingen, zooals van de padjég of land-rente,“ en evenzoo dat de pachtsom, in een jaarlijkschen termijn te voldoen, op den Garëbëg Mulud betaald wordt (zie III, 602) Deze gewoonte moet wel oud zijn, ouder dan de viering der twee feesten des Islams; en van deze twee termijnen blijkt die van den Mulud de voornaamste te zijn.

Niets dwingt voorts tot de onderstelling dat de Javaansche garëbëgs tijdens den Islam zijn ingesteld. Althans de heer R. Van Eck, die zoowel Java als Bali kent, schrijft in zijn opstel over „de Mohammedaansche feesten op Java“ (Ind. Gids 1881, I, 597): „De naam garëbëg werd reeds in den voor-Islamitischen tijd gebezigd voor een op gezette dagen terugkeerende plechtigheid, hierin bestaande, dat de ondergeschikte hoofden des lands met hunne volgelingen ter hoofdplaats kwamen om daar voor hunnen Heer en Meester te verschijnen en voor dezen een soort van défilé te houden. Op het naburige, Hindoesche, Bali is dit gebruik eveneens bekend; men noemt het daar grëbëg.“ Het woord garëbëg schijnt dus van Hindu-oorsprong te zijn, en kan op Java reeds gebruikt zijn vóór de invoering des Islams. Door latere geslachten kan dit woord op de moslimsche hoofdfeesten zijn toegepast; en met den heer Van Eck geloof ik „dat de Javaansche vorsten, om het oude met het nieuwe te verbinden, reeds van den beginne af hun paleis tot het middelpunt der feestviering gemaakt hebben. Als hoofd van den godsdienst en als heeren des lands konden en mochten zij zulks doen.“ Ook de buitengewone plechtigheid op den Garëbëg-Mulud in het jaar Dal (beschreven in T. N. I. 1843, I, 717—718, en zie Roorda, Jav. Handwdb., sub barkat,) schijnt deze onderstelling van een Hindu-oorsprong eenigermate tot steun te kunnen dienen.

Uit deze opmerkingen besluit ik tot de door niemand, zoo ver ik weet, ook rechtstreeks weersprokene mogelijkheid, dat men reeds oudtijds groot belang gehecht heeft aan de garëbëgs in het algemeen, en in het bijzonder aan den Garëbëg-Mulud ¹,

¹ Hiermede ontken ik natuurlijk niet, dat de naam mulud

den dag van opwachting bij uitnemendheid. Mocht een nader onderzoek leeren, dat de Mulud, hoe groot zijne populariteit nu nog zij, in de latere tijden min of meer van zijn vroegeren luister heeft verloren, en evenzeer dat dit feest eene grootere beteekenis gehad heeft en wellicht nog bezit in Midden-Java dan in de zoogenaamde Soenda-eilanden en in den Oosthoek, dan zoude dit resultaat eene niet onbelangrijke bevestiging zijn mijner hypothese. En daar deze quaestie terstond voor bepaald onderzoek vatbaar is, hoop ik dat zij de aandacht moge trekken van belangstellenden die gelegenheid hebben ter plaatse hieromtrent navraag te doen. Doch in elk geval meen ik nu reeds met eenig recht te mogen onderstellen dat deze garëbëg ouder is dan de Islam op Java.

Door de aanwijzing der mogelijkheid van een vóór-islamschen mulud in Java, ontstaat voorts de vraag: Is die vóór-islam-mulud daar te beschouwen als een feest van eigenaardig Javaanschen oorsprong, of moet zijn oorsprong daarbuiten, en zoo ja, dan in het Hinduïsme gezocht worden of in het Buddhisme? Deze vraag moge, wegens onze onzekerheid omtrent den ouderdom van dit feest, voor ons nog weinig belangrijk schijnen, maar zij verdient, mijns inziens, toch behartiging, daar wij onder het zoeken naar haar antwoord allicht eenige sporen aantreffen die ons den verderen weg van onderzoek aanduiden. Meent men echter dat, wegens onze geringe kennis van dien voortijd en vooral van het Buddhisme in Java, op deze vraag niet licht een zeker antwoord te verwachten is, dan moet ik dit wel toestemmen, maar herinner toch tevens aan twee niet te miskennen bewijzen voor de groote macht welke het Buddhisme op Java gehad heeft, namelijk ten eerste aan het groote monument van Buddhistischen eeredienst in Midden-Java, den bekenden tempel van Bara-Budur, en ten tweede aan de nog op Java heerschende gewoonte om den vóór-islam-tijd naar Buddha te noemen. De bekende verdraagzaamheid van andere eerediensten nevens het Buddhisme, zoowel op Java als elders ¹, verklaart het schijnbaar vreemde feit dat, nevens de vele sporen en overblijfsels van het Hinduïsme op Java, weinig omtrent een

wel moslimsch, immers Arabisch, is; doch zoolang de oudere naam mij onbekend is, gebruik ik den nieuweren ook voor dit feest in vroegeren tijd.

¹ Men zie bijvoorbeeld prof. Kern's *Geschiedenis van het Buddhisme in Indië*, II, 54.

bloeiend Buddhisme aldaar bekend is gebleven. De groote invloed van het Buddhisme op Java's bewoners van vroeger eeuwen is derhalve niet te loochenen.

Dat in dien voortijd op Java Budhistische feesten voorkwamen welke later in den Islam-tijd in stand zijn gebleven, hoewel dan ook gewijzigd, is zeker. Als voorbeeld verwijs ik naar een in de Bijdragen door mij geciteerd getuigenis van een deskundige (bl. 287, A. van mijn vroeger opstel), die uitdrukkelijk betreffende de bewoners van den kampong Kroman in Grisse vermeldt, dat zij tijdens den „djaman Boedo“ den aanvang van het toen geldend jaar (het Buddhistische zonnejaar) herdachten door zes dagen der eerste maand (Kasa) openlijk feest te vieren. Na aanneming van den Islam werd dit feest hun „slametan boemi“; het is het nog. Dit feest wordt, naar ik meen, over geheel Java zeer algemeen gevierd, maar staat toch zeker beneden het Mulud-feest.

Hoewel wij niet bekend zijn met de feesten der Javaansche Buddhisten, mag men toch onderstellen dat die niet belangrijk zullen verschild hebben van die der overige Buddhisten. Daar deze, althans oudtijds, gewoonlijk drie feesten vierden ¹, en het feest ter eere van Buddha daarbij de voornaamste plaats innam, zoo meen ik, zonder al te groote vermetelheid, ook te mogen onderstellen dat, bijaldien mocht blijken dat de tegenwoordig dusgenoemde Garëbëg-Mulud op Java reeds bestaan heeft vóór de invoering des Islams aldaar, dit feest daar eertijds als het voornaamste heeft gegolden, en derhalve door de Javaansche Buddhisten gewijd werd aan Buddha.

Deze onderstelling wordt eenigermate bevestigd door het verschijnsel, dat niet alleen in Java, maar ook elders in den Indischen Archipel, waar heidensche en bepaaldelijk Buddhistische elementen in den nu heerschenden Islam zijn opgenomen, het Muludfeest nevens de twee algemeen erkende moslimsche feesten de voornaamste plaats bekleedt. Ook verdient in dit verband de Hindostansche gewoonte, van op Moh.'s feestdag eenige relieken te vereeren, onze aandacht omdat die vereering zoo geheel overeenstemt met de gewone vereering van Buddha-

¹ Volgens het Eindresumé van het onderzoek naar de rechten van den inlander op den grond van Java en Madoera, I, 101, vieren „de in Bantam overgeblevene heidenen, de zoogenaamde Badoewi, drie godsdienstige feesten.“

reliëken, bij voorbeeld op Ceylon, dat men geneigd is ook hierin een spoor te zien eener vroegere Buddhistische feestviering.

Al deze redenen nopen mij mijne gissing, omtrent het reeds in den Buddha-tijd bestaan van den zoogenaamden Garëbëg-Mulud in Java, opnieuw ter overweging aan te bevelen. Mededeeling van opmerkingen, zoo mogelijk van argumenten, zoowel die tegen als die voor mijne opvatting pleiten, zal mij zeer aangenaam zijn.

Over den oorsprong der zakât heeft Dr. Sn. eene vrij uitvoerige schets geleverd, die door belangstellenden zeker algemeen wordt gewaardeerd, en bij hen wel den wensch moet opgewekt hebben naar meer dergelijke opstellen van dezen schrijver. Want dit overzicht doet inderdaad een diepen blik slaan, niet alleen in deze instelling des Islams, maar ook in zijne geschiedenis.

Dat de schrijver bij deze behandeling menige meening van anderen heeft moeten ter zijde stellen, laat zich begrijpen; en mocht men hier of daar eenig bezwaar tegen zijne mededeelingen in te brengen hebben, het past bovenal de resultaten dezer lang voorbereide studie eerst rustig te overwegen en voorloopig slechts in dank te aanvaarden. Want wat aanvankelijk ons vreemd voorkomt, wegens de nieuwhed zijner voorstelling, zal wellicht later blijken toch volkomen juist door hem te zijn begrepen en aangewezen. Dit kan ik althans nu reeds bij ondervinding getuigen: door enkele welwillende toelichtingen, welke ik van den schrijver mocht ontvangen, zijn mij bezwaren weggenomen welke ik eerst had gemeend tegen zijne zienswijze te moeten aanvoeren. Daarom zal ik voor ditmaal althans van verdere bespreking van dit onderwerp mij liefst geheel onthouden.

Het laatste gedeelte eindelijk van Dr. Snouck's opstel bevat eene hoogstbelangrijke mededeeling van „een en ander“ over de zoogenaamde bronnen des Islams of de „wortelen of grondslagen van den fikh“, zooals hij ze bij voorkeur noemt; — dus „een en ander dat tot wegneming van gangbare dwalingen leiden kan.“ Vooral over de derde bron, den zoogenaamden 'Ijmâ' geeft hij een uitvoerig overzicht. Dat ook hierin eene groote aanvulling en afwijking valt op te merken van het in mijn vroeger opstel over dit onderwerp aangestipte (Ind.

Gids 1879, II, 815), begrijpt ieder die weet, dat Dr. Sn. bij het schrijven dezer verhandeling, behalve de uitvoerige werken van Bâjûrî en Kastalânî, nog eenige zeldzame documenten (Arabische handschriften van het Britsch Museum) tot zijne beschikking had, welke hulpmiddelen (zoowel de gedrukte als de ongedrukte) niet zoo gemakkelijk toegankelijk zijn, dat men ze als algemeen bekend mag onderstellen, en dan ook tot nu toe nooit onder mijne oogen waren geweest. Aan deze omstandigheid is het vooral te wijten, dat Dr. Sn. een geheel nieuw resultaat verkreeg. Door het bewerken dezer kostbare bronnen heeft hij opnieuw getoond welke groote diensten hij aan de wetenschap kan bewijzen ¹.

Met geringe maar noodzakelijke afwijking van het geleerde door Mirza Kazem Beg (*Journal Asiatique* 1850, I, 193) had ik dezen derden grondslag van het moslimsche recht de overeenstemming der autoriteiten genoemd, en als zoodanig twee rubrieken onderscheiden: 1°. Mohammeds gezellen, de zoogenaamde 'ashâb, en 2°. de zes Imâms. Dr. Sn. toont echter aan, dat men moet spreken van «de overeenstemming der moslimsche gemeente», op wier gezag zelfs de verklaring van Koran en Sonnat steunt. «De grootste kunde kon den verklaarder niet bewaren voor het gevaar van vergissing en misvatting der woorden van Allah of zijnen gezant; ook hier was onfeilbaar gezag noodig. Zoo berusten dan in laatster instantie niet slechts de na Mohammed's dood ontstane wetten en instellingen, maar de geheele practijk der moslimsche gemeente op haar eigen onfeilbaarheid en kan men aan dit dogma bijna geen te hooge beteekenis voor het systeem van den Islam toekennen» (bl. 402).

Deze geheel nieuwe opvatting, wier verdienste niemand kan ontkennen, schijnt rechtstreeks in strijd met mijne bovenvermelde aanduiding der «autoriteiten», doch blijkt het bij nadere beschouwing inderdaad niet te zijn. Want die gemeente werd in hare practijk toch geleid door enkele groote mannen, wier gezag men op hunne geleerdheid grondde, zoodat de

¹ Ook in het laatst verschenen nummer der Indische Gids komt van zijne hand een zeer lezenswaardig overzicht over dit onderwerp voor, geschreven naar aanleiding der belangrijke uitgaaf van den Minhâj at-tâlibîn van Mr. L. W. C. Van den Berg. De verklaring van vele kunsttermen, daar door Dr. Sn. gegeven, zal gewaardeerd worden door ieder die het Islam-systeem uit dat en uit andere moslimsche handboeken bestudeert.

term 'Ijmâ' bij enkele moslimsche schrijvers verklaard is als „de overeenstemming der moslimsche geleerden van een tijdperk omtrent zaken die op de wet betrekking hebben“ (bl. 404), terwijl anderen de stilzwijgende aanneming dezer uitspraken door de geheele gemeente, — trouwens eene geheel fictieve deelneming, — „als overvloedige weelde“ beschouwen (bl. 405). Voor de meerderheid der gemeente (zoo wordt bl. 408 erkend) „was het jurare in verba magistri beter dan dwalen op eigen gezag.“ „De gewone moslim“ (zoo heet het verder, bl. 419) „is tot taḳlîd verplicht,“ d.i. hij moet anderer gezag erkennen; en de gemeente bestaat toch, op eene enkele uitzondering na, uit zulke moḳallids („aan gezag onderworpenen“). Ook de overweging (bl. 421) dat de onfeilbaarheid der gemeente hare grenzen heeft, zoodat de gemeente aan hare eigene, eenmaal genomene besluiten gebonden is, duidt de afhankelijkheid aan der gemeente van hare leiders. En elders (bl. 409) worden Mohammed's gezellen benevens enkele andere invloedrijke personen van later tijd aangewezen als de groote autoriteiten op dit gebied, met bijvoeging dat allengs de overtuiging werd gevestigd dat deze mannen, „vooral zij, wier namen thans nog prijken aan het hoofd der gevolgde scholen, eene voor de epigonen zeer moeilijk te bereiken geleerdheid en een daarmee evenredig gezag bezeten hadden.“ Zoo werden dan de allengs meer opgeteekende mondelinge overleveringen omtrent de zienswijze dezer geleerden (gelijk in het opstel van prof. Sachau, bl. 21 is opgemerkt) „die Grundlage der gesammten muhammedanischen Rechtsliteratur von der ältesten Zeit bis auf die Gegenwart.“ Deze voornoemde „overeenstemming der gemeente“, hoe groot haar gezag ook zij, steunt dus eigenlijk op het gezag der erkende autoriteiten.

Het Arabische woord 'ijmâ' is in de mij nu toegankelijke Arabische woordenboeken in zijne speciale, hier bedoelde, beteekenis niet uitvoerig vermeld. Maar het daarmede dikwijls verwisselde woord 'al-jamâ'ah is in het *Supplément aux Dictionnaires arabes* aldus door prof. Dozy verklaard: „les décisions concordantes des docteurs musulmans du temps des premiers califes“, waarop deze woorden volgen: „ces décisions sont, pour les orthodoxes, la troisième source de la jurisprudence, après le Coran et la Souna; mais les Chiïtes les rejettent, parce qu'ils nient la légitimité des trois premiers Califes dont les décisions forment la plus grande partie de la djamâ'a. De là vient

que la doctrine orthodoxe s'appelle *مذهب السنة والجماعة*, ou simplement *السنة والجماعة*, tandis que les orthodoxes portent le nom de *اهل السنة والجماعة*."

Blijkt hieruit hoe mijne meening over deze derde rechtsbron ontstaan kon, tevens erken ik, dat zij, in overeenstemming met Dr. Sn.'s resultaat, aldus dient veranderd te worden: Onder den 'ijmâ', als kunstterm van een der grondslagen van den fikh, verstaat men "de overeenstemming der onfeilbare moslimsche gemeente", en deze onfeilbaarheid der gemeente wordt gesteund door het gezag harer leiders.

De door mij voorgestelde onderscheiding dezer leiders in twee groepen, wordt door de resultaten van Dr. Sn.'s onderzoek bevestigd. Want, was het hun toegekende gezag gegrond op de hun toegeschreven groote geleerdheid, deze geleerdheid was ten opzichte der eerste serie, Mohammad's gezellen en vooral de eerste kaliefen, slechts eene fictie, doch past zeer goed voor de tweede, de stichters der moslimsche rechtsscholen. Doch uit dat onderzoek bleek tevens dat men deze tweede categorie niet mag beperken tot de door mij genoemde zes imâms, maar in den ruimeren zin van "de geleerde leiders der gemeente" moet opvatten.

Wat voorts de onderlinge verhouding betreft dezer autoriteiten en der door hen gestichtte rechtsscholen, hierover heerscht voor ons nog zoo groote onzekerheid, dat voor ieder, die weet hoe weinig dit deel der geschiedenis beoefend is, zoodat "bijna met hare bestudeering nog een aanvang moet gemaakt worden", de korte maar zaakrijke aantekeningen van Dr. Sn. (bl. 408 en verder) ongetwijfeld zeer welkom zijn. Ook lette men op de eenvoudige oplossing (bl. 417 en v.) van het moeilijke vraagstuk over den invloed van den Kiyâs op de leer der verschillende scholen; hoe, niettegenstaande verschillend standpunt, dezelfde rechtsregels konden gelden: door den één op den Kiyâs gegrond, door den ander op min of meer verwrongen of ruimer opgevat getuigenis van vroeger tijd.

Bij al dit verdienstelijke werk blijft echter nog veel te doen over. Van harte wenschen wij daarom den schrijver voortdurend lust en krachten toe om op den ingeslagen weg met zijne onderzoekingen voort te gaan. Veel van het tot dus verre geleerde zal, zooals wij bemerkten, hierdoor wellicht gewijzigd moeten worden; maar ieder die de wetenschap lief heeft, zal zich verheugen over zulk eenen vooruitgang.

Delft, April 1883.

A. W. T. J. J. J.